

สงครามรัสเซีย – ญี่ปุ่น : จุดเปลี่ยนของจักรวรรดิรัสเซีย

The Russo – Japanese War :

The Turning Point of the Russian Empire

อนันต์ชัย เลาะห์พันธุ์*

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการศึกษาเกี่ยวกับสงครามรัสเซีย-ญี่ปุ่น ค.ศ. ๑๙๐๔-๑๙๐๕ ซึ่งมีสาเหตุจากการแข่งขันกันระหว่างประเทศทั้งสองเพื่อมีอำนาจในแมนจูเรียและเกาหลี ใน ค.ศ. ๑๘๙๗ รัสเซียประสบความสำเร็จในการกดดันให้จีนยอมให้สิทธิการเช่าพอร์ตอาเทอร์ซึ่งเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญในปลายคาบสมุทรเหลียวตง นอกจากนี้ในเวลาต่อมารัสเซียยังเข้ายึดครองแมนจูเรียของจีนอีกด้วย และได้รับสิทธิในการขยายเส้นทางรถไฟสายทรานส์ไซบีเรียข้ามแมนจูเรียไปยังท่าลาดิวสโตคของรัสเซียอีกด้วย การเข้ามาของรัสเซียจึงเท่ากับเป็นการคุกคามนโยบายการสร้าง “เขตอิทธิพล” ของญี่ปุ่นในตะวันออกไกล นอกจากนี้รัสเซียยังปฏิเสธที่จะให้ญี่ปุ่นเข้ายึดครองเกาหลีอีกด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างรัสเซียกับญี่ปุ่นจึงเสื่อมโทรมลง และในวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๐๔ ญี่ปุ่นก็ได้บุกโจมตีกองทัพเรือรัสเซียที่พอร์ตอาเทอร์ ญี่ปุ่นมีชัยชนะเหนือกองทัพรัสเซียอย่างต่อเนื่องในการรบที่แม่น้ำยาลูและแมนจูเรีย รัสเซียพยายามที่จะกู้หน้าในการพ่ายแพ้ในยุทธนาวีโดยการส่งกองทัพเรือจากทะเลบอลติกมายังมหาสมุทรแปซิฟิกโดยกองทัพเรือต้องเดินทางอ้อมแหลมกู๊ดโฮป แต่ก็ต้องประสบกับหายนะในยุทธนาวีที่ช่องแคบซีซีมีะในเดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๐๕ รัสเซียกับญี่ปุ่นยินยอมรับการไกล่เกลี่ยจาก

* รองศาสตราจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ประธานาธิบดีทีโอดอร์ รูสเวลต์แห่งสหรัฐอเมริกาและลงนามในสนธิสัญญาสงบศึกในเดือนกันยายน ค.ศ. ๑๙๐๕ การสูญเสียเกียรติของรัสเซียและของซาร์นิโคลัสที่ ๒ เป็นชนวนเหตุให้เกิดการปฏิวัติ ค.ศ. ๑๙๐๕ ซึ่งถือว่าเป็นจุดหักเหที่สำคัญในประวัติศาสตร์รัสเซียสมัยใหม่

คำสำคัญ : แมนจูเรีย, ซาร์นิโคลัสที่ ๒, ญี่ปุ่น, สงคราม.

Abstract

This article studies the Russo-Japanese War of 1904-1905 caused by rival attempts for dominance in Manchuria and Korea. In 1897 Russia pressured China into granting it a lease for the strategically important port of Arthur at the tip of Liaodong, and she later occupied Chinese-held Manchuria with the rights to extend the Trans-Siberian Railway across Manchuria to the Russian seaport of Vladivostok. The Russian presence, therefore, threatened the Japanese's policy of making "sphere of influence" in the Far East. Moreover, Russia refused the Japanese from occupying Korea. Their relationship deteriorated, and on February 8, 1904, the Japanese attacked the Russian fleet at Port Arthur. They proceeded to inflict a series of defeats on the Russian armies along the Yalu River and in Manchuria itself. Russia attempted to recover the lost sea power by sending her fleet from the Baltic to the Pacific via the Good Hope, but it ended in the disastrous defeat of Tsushima in May 1905. The two Powers accepted the mediation of an American president Theodore Roosevelt, and peace was signed in September 1905. The loss of prestige by the Russians and the Tsar Nicholas II contributed to the outbreak of the Revolution of 1905 which was a turning

point in modern Russian history.

Keywords : Manchuria, Tsar Nicholas II, Japan, war.

สงครามรัสเซีย-ญี่ปุ่น (Russo-Japanese War ค.ศ. ๑๙๐๔-๑๙๐๕) เป็นสงครามใหญ่ครั้งแรกในต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ เกิดจากความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างรัสเซียกับญี่ปุ่น เพื่อแข่งขันกันขยายอำนาจและอิทธิพลในเอเชียตะวันออก และนับเป็นสงครามแรกที่รัสเซียซึ่งเป็นมหาอำนาจที่นำเกรงขามของยุโรปฝ่ายแพ้ต่อประเทศตะวันออก ความปราชัยของรัสเซียไม่เพียงจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดุลอำนาจในตะวันออกไกลและเปิดทางให้ญี่ปุ่นกลายเป็นประเทศมหาอำนาจที่ชาติตะวันตกเริ่มยำเกรงเท่านั้น แต่ยังนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองครั้งใหญ่ในรัสเซีย ซึ่งนับเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านทางการเมืองครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์รัสเซียด้วย

ความเป็นมา

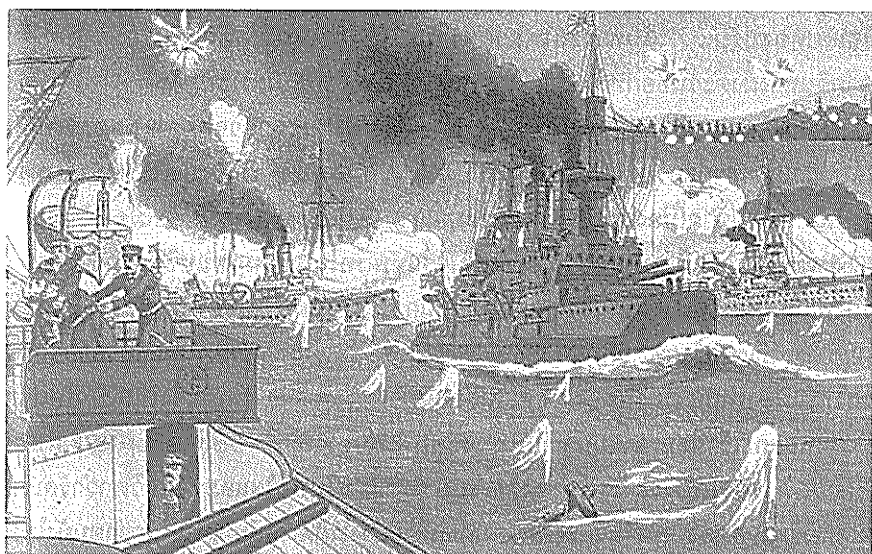
สงครามรัสเซีย-ญี่ปุ่น ค.ศ. ๑๙๐๔-๑๙๐๕ เป็นผลสืบเนื่องจากการขยายอำนาจและอิทธิพลของรัสเซียในตะวันออกไกล ในปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ รัสเซียขยายอิทธิพลเข้าไปในจีนที่กำลังอ่อนแอและถูกประเทศมหาอำนาจตะวันตกเข้าไปแทรกแซงและแย่งชิงผลประโยชน์ ปัญหาความขัดแย้งระหว่างจีนกับญี่ปุ่นเพื่อแย่งชิงเกาหลีใน ค.ศ. ๑๘๙๔ ได้นำไปสู่สงครามจีน-ญี่ปุ่น (Sino-Japanese War ค.ศ. ๑๘๙๔-๑๘๙๕) จีนซึ่งแม้จะได้รับการสนับสนุนจากรัสเซียแต่ก็เป็นฝ่ายพ่ายแพ้ ในสงครามครั้งนี้ญี่ปุ่นได้นำเรือหุ้มเกราะที่ทันสมัยมาใช้เป็นครั้งแรกจำนวน ๑๒ ลำและสามารถทำลายเรือรบจีนจมไป ๕ ลำ โดยกองเรือญี่ปุ่นไม่ได้รับผลกระทบใด ๆ ชัยชนะการรบนำวิถึดังกล่าวนี้จึงทำให้ญี่ปุ่นเร่งปรับปรุงกองเรือรบให้เข้มแข็งมากยิ่งขึ้น ต่อมา รัสเซีย เยอรมนี และฝรั่งเศสได้เข้าแทรกแซงในการลงนามสนธิสัญญาชิโมะโนะเซกิ (Treaty of Shimonoseki) ระหว่างจีนกับญี่ปุ่นเมื่อวันที่ ๑๗ เมษายน ค.ศ. ๑๘๙๕ โดยจีนต้องจ่ายค่าปรับจำนวน

๒๐๐ ล้านเหรียญสหรัฐ และยอมรับความเป็นเอกราชของเกาหลีและยกเลิกการเรียกร้องบรรณาการจากเกาหลี ญี่ปุ่นได้ผนวกเกาะไต้หวัน หมู่เกาะเพลลิวและคาบสมุทรเหลียวตง (Liaodong) และตั้งถอนการครอบครองเมืองท่าปอร์ตอาเทอร์ (Port Arthur) ชัยชนะของญี่ปุ่นครั้งนี้นับเป็นการแสดงอำนาจทางทหารของญี่ปุ่นเป็นครั้งแรก (Walder 1973 : 115) ต่อมาใน ค.ศ. ๑๘๙๗ รัสเซียทำความตกลงกับจีนโดยได้สิทธิเช่าเมืองปอร์ตอาเทอร์ เมืองทาลิเยนวัน (Talienwan) และบริเวณน่านน้ำโดยรอบ ในปีต่อมา รัสเซียยังควบคุมพื้นที่เส้นทางรถไฟสายตะวันออกของจีน (Chinese Eastern Railway) ซึ่งจีนยินยอมให้สิทธิแก่รัสเซียในการสร้างเส้นทางรถไฟเป็นระยะทาง ๑,๕๒๐ กิโลเมตร โดยแล่นจากจีนผ่านแมนจูเรีย (Manchuria) ไปยังเมืองท่าวลาดิวอสตอค (Vladivostok) ของรัสเซีย สิทธิดังกล่าวมีระยะเวลา ๔๐ ปี

ในช่วงเวลาเดียวกันนั้นรัสเซียก็เริ่มสร้างเส้นทางรถไฟสายทรานส์ไซบีเรีย (Trans-Siberian) ทางฝั่งตะวันตกจากเมืองอีร์คุตสค์ (Irkutsk) ในไซบีเรียผ่านทะเลสาบไบคาล (Baikal) ตัดเข้าสู่ฝั่งตะวันออกของเมืองเซเรเตนสค์ (Sretensk) ใกล้แม่น้ำอามูร์ (Amur) ทางตอนเหนือ แต่การได้สิทธิควบคุมพื้นที่เส้นทางรถไฟสายตะวันออกของจีนทำให้รัสเซียต้องปรับแนวเส้นทางรถไฟสายทรานส์ไซบีเรียใหม่โดยตัดผ่านข้ามแมนจูเรียจากจีนทางฝั่งตะวันออกทะเลสาบไบคาลยาว ๔๘๓ กิโลเมตรแทนเส้นทางไปยังเมืองเซเรเตนสค์โดยแล่นผ่านเมืองฮาร์บิน (Harbin) ไปยังเมืองวลาดิวอสตอคเพื่อบรรจบกับเส้นทางรถไฟสายตะวันออกของจีน ในปลาย ค.ศ. ๑๘๙๘ รัสเซียยังเริ่มสร้างเส้นทางรถไฟสายใหม่จากเมืองฮาร์บินผ่านเมืองมุกเดน (Mukden) ปัจจุบันคือเมืองฉินหยาง (Shenyang) ไปยังเมืองปอร์ตอาเทอร์ซึ่งเป็นฐานทัพเรือในมหาสมุทรแปซิฟิกด้วย เส้นทางรถไฟสายนี้มีส่วนทำให้ชาวจีนลุกขึ้นต่อต้านการแผ่อิทธิพลของชาติตะวันตกและเกิดเหตุการณ์ที่เรียกว่ากบฏนักมวย (Boxer Rebellion) ขึ้นและพวกกบฏได้เผาทำลายสถานีรถไฟที่เมืองเทียนจิน (Tianjin) และเหลียวหยาง (Lioyang) รัสเซียจึงเห็นเป็นโอกาสระดมพลและเข้ายึดครองแมนจูเรียในช่วงฤดูใบไม้ร่วง ค.ศ. ๑๙๐๐ (Walder 1973 : 181)

การยึดครองแมนจูเรียของรัสเซียทำให้ญี่ปุ่นไม่พอใจและหวาดวิตกว่ารัสเซียจะหาวิธีการเข้าควบคุมจีนและยึดครองเกาหลี อย่างไรก็ตาม ญี่ปุ่นก็ตระหนักว่าตนยังไม่มีกำลังทหารเข้มแข็งพอที่จะต่อต้านการขยายอำนาจของรัสเซียจึงยินยอมทำความตกลงกับรัสเซียโดยให้รัสเซียควบคุมแมนจูเรียเพื่อแลกเปลี่ยนให้ญี่ปุ่นเข้าควบคุมเกาหลีทาง

ตอนเหนือ นอกจากนี้ ญี่ปุ่นยังพยายามคานอำนาจรัสเซียด้วยการทำสนธิสัญญาพันธมิตรอังกฤษ-ญี่ปุ่น (Anglo-Japanese Alliance) ใน ค.ศ. ๑๙๐๒ สารสำคัญของสนธิสัญญาพันธมิตรฉบับนี้คือ อังกฤษจะสกัดกั้นรัสเซียไว้ในน่านน้ำแปซิฟิกภายในบริเวณของเมืองท่าวลาดิวอสตอคและพอร์ตอาเทอร์ และหากประเทศใดเข้าร่วมสนับสนุนรัสเซียในการทำสงครามกับญี่ปุ่น อังกฤษก็จะเข้าสู่สงครามเป็นพันธมิตรกับญี่ปุ่น สนธิสัญญานี้จึงไม่เพียงจะขัดขวางทั้งเยอรมนีและฝรั่งเศสไม่ให้เข้าช่วยเหลือรัสเซียเพราะอาจจะต้องก่อสงครามกับอังกฤษแล้ว แต่ยังจะทำให้รัสเซียต้องยอมให้ความตกลงกับญี่ปุ่นใหม่อีกด้วย (Morris 1983 : 107) รัสเซียยอมลงนามเมื่อวันที่ ๑๒ สิงหาคม ค.ศ. ๑๙๐๒ โดยจะถอนกำลังทหารออกจากแมนจูเรียภายในเวลา ๑๘ เดือน และจะดำเนินการเป็น ๒ ระยะ ในระยะแรกรัสเซียยอมถอนทหารออกแต่โดยดี แต่หลังเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๙๐๓ ก็ปฏิเสธที่จะดำเนินการต่อไปโดยอ้างว่าแมนจูเรียยังอยู่ในภาวะที่ไม่สงบ ขณะเดียวกัน รัสเซียก็เริ่มเสริมกำลังที่เมืองพอร์ตอาเทอร์และเพิ่มกำลังทางเรือในน่านน้ำแปซิฟิก

เรือรบหลวงญี่ปุ่นเปิดศึกโจมตีกองเรือรัสเซียที่พอร์ตอาเทอร์เมื่อคืนวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๐๔ อย่างไม่คาดฝัน ก่อนจะประกาศสงครามอย่างเป็นทางการ

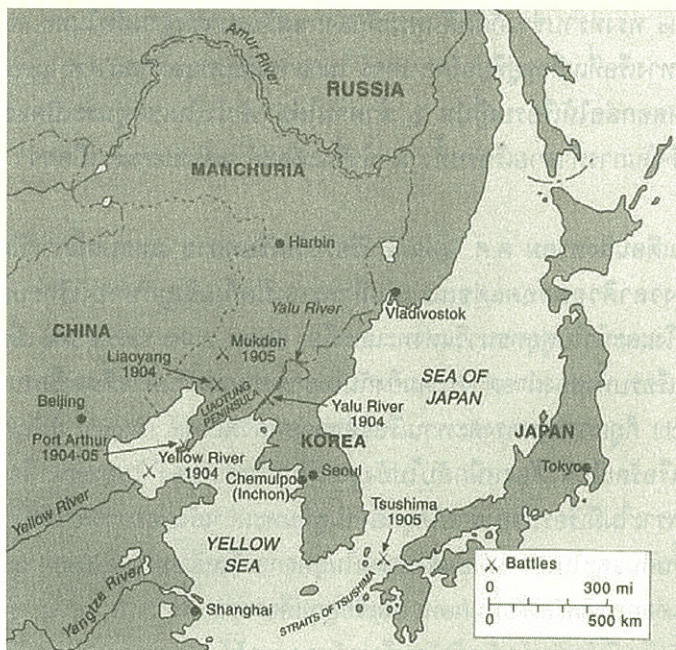
ในปลายเดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๙๐๓ เอกอัครราชทูตญี่ปุ่นประจำกรุงเซนต์ปีเตอส์เบิร์กได้รับคำสั่งจากรัฐบาลญี่ปุ่นให้ประท้วงรัสเซียอย่างเป็นทางการในการละเมิดความตกลง ค.ศ. ๑๙๐๒ และตามด้วยการประกาศยุติความสัมพันธ์ทางการค้า แต่รัสเซียก็ไม่ใส่ใจต่อการประท้วงดังกล่าว ต่อมา ในต้นเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๐๔ ญี่ปุ่นเปิดการเจรจาต่อรองอีกครั้งโดยเสนอเงื่อนไขให้รัสเซียครอบครองแมนจูเรียเหนือ และญี่ปุ่นครอบครองแมนจูเรียใต้กับเกาหลี รัสเซียไม่ตอบรับแต่ก็ไม่ปฏิเสธข้อเสนอมของญี่ปุ่นและยังคงกองกำลังทหารไว้ในแมนจูเรีย ในวันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ญี่ปุ่นจึงประกาศตัดความสัมพันธ์ทางการทูตกับรัสเซีย และในวันรุ่งขึ้นให้เคานต์แลมส์ดอร์ฟ (Lamsdorf) เสนาบดีว่าการกระทรวงต่างประเทศรัสเซียเดินทางออกจากญี่ปุ่น อีก ๓ วันต่อมา ในคืนวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๐๔ สามชั่วโมงก่อนที่ญี่ปุ่นจะประกาศสงครามกับรัสเซีย เรือรบหลวงญี่ปุ่นซึ่งนายพลโทโง เฮฮะชิโร (Tōgō Heihachiro) เป็นผู้บังคับบัญชาก็เปิดฉากสงครามด้วยการส่งเรือประจัญบานยิงตอร์ปิโดโจมตีกองเรือรัสเซียที่พอร์ตอาเทอร์ การโจมตีที่เกิดขึ้นอย่างไม่คาดฝันทำให้รัสเซียซึ่งไม่ทันรู้ตัวเป็นฝ่ายเสียเปรียบโดยสูญเสียเรือรบไป ๓ ลำ และนำไปสู่ยุทธนาวีที่พอร์ตอาเทอร์ (Battle of Port Arthur) ในวันรุ่งขึ้น (Overy 1978 : 167) ชาร์นิโคลัสที่ ๒ (Nicholas II ค.ศ. ๑๘๙๔-๑๙๑๗) ทรงตกตะลึงต่อข่าวการโจมตีของญี่ปุ่นอย่างมากเพราะไม่เชื่อว่าญี่ปุ่นจะจุดชนวนสงครามโดยไม่ประกาศสงครามขึ้นอย่างเป็นทางการก่อน ทั้งทรงได้รับการยืนยันจากองคมนตรีว่าญี่ปุ่นจะไม่กล้าก่อสงคราม ในวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ญี่ปุ่นก็ประกาศสงครามอย่างเป็นทางการอีก ๖ วันต่อมาคือในวันที่ ๑๖ กุมภาพันธ์รัฐบาลรัสเซียก็ประกาศสงครามกับญี่ปุ่น

ยุทธการที่พอร์ตอาเทอร์

เมื่อสงครามเกิดขึ้น รัสเซียมีกองทหารประจำการที่ใหญ่ที่สุดในโลกประมาณ ๑,๓๕๐,๐๐๐ คนซึ่งส่วนใหญ่อยู่ที่ยุโรป ในตะวันออกไกลรัสเซียมีกองทัพน้อย ๒ หน่วยโดยมีกำลังทหารรวมกัน ๙๘,๐๐๐ คน และกองทหารประจำการท้องถิ่นอีก ๒๔,๐๐๐ คน พร้อมอาวุธปืนใหญ่ ๑๙๔ กระบอก และอยู่กระจัดกระจายทั่วแมนจูเรีย ชายฝั่งแปซิฟิก และภูมิภาคไบอลคาล ส่วนของเรือตะวันออกไกลรัสเซียประกอบด้วยเรือรบ ๖๓ ลำซึ่งรวมทั้งเรือประจัญบาน ๗ ลำและเรือลาดตระเวนอีก ๑๑ ลำ แต่ส่วนใหญ่ชำรุด นอกจากนี้ ปืนใหญ่ประจำป้อมพอร์ตอาเทอร์ส่วนใหญ่ก็ล้าสมัย ญี่ปุ่นในช่วงเกิด

สงครามสามารถระดมกำลังได้ถึง ๓๗๕,๐๐๐ คนพร้อมอาวุธปืนใหญ่ ๑,๑๔๐ กระบอก และปืนกล ๑๔๗ กระบอกรวมกับเรือรบอีก ๘๐ ลำซึ่งรวมทั้งเรือประจัญบาน ๖ ลำและเรือลาดตระเวน ๒๐ ลำ รัสเซียจึงไม่พร้อมที่จะเข้าสู่สงครามทันทีเมื่อเปรียบเทียบกับญี่ปุ่น ดังนั้น แผนรบของรัสเซียจึงเป็นการพยายามประวิงเวลาในการปะทะกับญี่ปุ่นไว้เพื่อเร่งเสริมกำลังในพื้นที่แถบเหลียวหยางและเคลื่อนกองกำลังทางใต้จากพื้นที่เส้นทางรถไฟสายตะวันออกเฉียงเหนือมาสมทบ ประเทศตะวันตกส่วนใหญ่เชื่อมั่นว่ารัสเซียจะมีชัยชนะเหนือญี่ปุ่น เพราะมีกำลังเหนือกว่าทั้งทางด้านกำลังทหารและเศรษฐกิจ แต่ปัญหาที่รัสเซียเผชิญอยู่คือ การขนส่งกำลังพลและเสบียงโดยใช้เส้นทางรถไฟสายทรานส์ไซบีเรีย ซึ่งเป็นเส้นทางคู้ชานากับทะเลสาบไบคาล เมื่อมาถึงฝั่งทะเลสาบเส้นทางรถไฟตรงข้ามมุ่งสู่ตะวันออกไกล การลำเลียงกำลังขึ้นลงดังกล่าวเสียเวลามาก นอกจากนี้ ในระยะแรกของสงคราม ชาร์นิโคลด์สกี ๒ ทรงมุ่งมั่นในชัยชนะจึงทรงปล่อยให้เสนาบดีที่ปราศจากความรับผิดชอบดูแลปัญหาการเมืองภายในประเทศซึ่งเป็นมูลเหตุของการปฏิวัติ (Parker 2005 : 200)

ในยุทธนาวีที่พอร์ตอาเทอร์ระหว่างวันที่ ๙ กุมภาพันธ์ถึง ๑๓ เมษายน ค.ศ. ๑๙๐๔ กองเรือญี่ปุ่นและรัสเซียปะทะกันประปรายหลายครั้ง และญี่ปุ่นก็ไม่สามารถทำลายฐานทัพเรือรัสเซียได้เนื่องจากทหารปืนใหญ่ประจำชายฝั่งปกป้องอย่างทรหด อย่างไรก็ตาม ญี่ปุ่นก็สามารถปิดล้อมกองเรือรัสเซียไม่ให้แล่นออกสู่ทะเลหลวงได้ หลังการควบคุมน่านน้ำได้ ญี่ปุ่นก็เริ่มยกพลขึ้นบกที่เมืองเจมุลโป [Chemulpo ปัจจุบันคือเมืองอินชอน (Inchon)] บนคาบสมุทรเกาหลี่เมื่อวันที่ ๑๗ กุมภาพันธ์ และรุกคืบหน้าจนยึดกรุงโซล (Seoul) รวมทั้งพื้นที่ส่วนที่เหลือทั้งหมดของเกาหลี่ไว้ได้ จากนั้นกองทัพอู่ญี่ปุ่นก็บุกทางตอนเหนือข้ามแม่น้ำยาลู (Yalu) เข้าไปยังแมนจูเรียในส่วนที่รัสเซียยึดครอง ในยุทธการที่แม่น้ำยาลู (Battle of the Yalu River) เมื่อวันที่ ๑ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๐๔ ญี่ปุ่นมีชัยชนะเหนือรัสเซียและกองทหารรัสเซียต้องถอยหนีไปยังพอร์ตอาเทอร์ (Gilbert 2002 : 208) ชัยชนะในการรบภาคพื้นดินครั้งแรกนี้สร้างความฮึกเหิมให้แก่ญี่ปุ่นอย่างมาก และญี่ปุ่นเคลื่อนกำลังพลต่อไปที่เมืองปี-ทซุ-โว (Pi-tzu-wo) เพื่อเข้ายึดคอคอดหนานซาน (Nanshan) ซึ่งควบคุมเส้นทางทะเลไปสู่คาบสมุทรเหลียวตงและเมืองท่าพอร์ตอาเทอร์ ในยุทธการที่หนานซาน (Battle of Nanshan) เมื่อวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๐๔ กองทหารญี่ปุ่นประมาณ ๓๕,๐๐๐ คนโหมโจมตีอย่างรวดเร็วและรุนแรงจนฝ่ายรัสเซียซึ่งมีกำลัง

แผนที่แสดงที่ตั้งของรัสเซีย ญี่ปุ่น แมนจูเรีย จีน และเกาหลี รวมทั้งสถานที่รบต่างๆ ในสงครามรัสเซีย-ญี่ปุ่น ค.ศ. ๑๙๐๔-๑๙๐๕

ประมาณ ๔,๐๐๐ คนไม่สามารถต้านไว้ได้ และต้องหนีถอยอย่างไม่เป็นกระบวน (Parker 2005 : 208) แม้ญี่ปุ่นจะสูญเสียทหารเป็นจำนวนมากแต่ก็ควบคุมหนานชานไว้ได้และรุกคืบหน้าจนยึดเมืองดาลนี [(Dalny) ปัจจุบันคือเมืองต้าเหลียน (Dalian)] ที่คาบสมุทรเหลียวตงได้ ซึ่งต่อมาญี่ปุ่นก็ใช้เมืองดาลนีเป็นฐานกำลังเตรียมยึดปอร์ตอาเทอร์

ในช่วงการปิดล้อมอ่าวที่ปอร์ตอาเทอร์ พลเรือโทเตฟัน มาคารอฟ (Stephan Makarov) ซึ่งบังคับบัญชาของเรือรัสเซียแปซิฟิก 1 (First Russian Pacific Squadron) พยายามตีฝ่าการปิดล้อมของญี่ปุ่นและสามารถนำเรือรบเปโตรพาฟลอฟสค์ (Petro-pavlovsk) และเรือธงโปเบดา (Pobeda) หนีออกจากอ่าวได้ แต่ในวันที่ ๑๒ เมษายน เรือรัสเซียทั้ง ๒ ลำก็แล่นชนทุ่นระเบิดที่ญี่ปุ่นวางไว้บริเวณปากอ่าว เรือรบเปโตรพาฟลอฟสค์ อับปางและพลเรือโทมาคารอฟเสียชีวิต ส่วนเรือโปเบดาสามารถแล่นกลับไปปอร์ตอาเทอร์ได้ การสูญเสียครั้งนี้ทำให้องค์ทัพรัสเซียเสียขวัญและกำลังใจ ต่อมา เมื่อชาร์

นิโคลัสที่ ๒ ทรงทราบข่าวก็ตัดสินใจพระทัยส่งกองเรือรบจากฐานทัพในทะเลบอลติกมาเสริมกำลังทางเรือที่เหลืออยู่ที่พอร์ตอาเทอร์ ในกลางเดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๐๔ กองเรือรัสเซียได้หลอกล่อให้เรือรบญี่ปุ่น ๒ ลำตามไล่ล่าเข้าไปในเขตทุ่นระเบิดและประสบความสำเร็จในการทำลายเรือรบทั้ง ๒ ลำซึ่งแต่ละลำแล่นชนทุ่นระเบิดกว่า ๒ ลูกจนอัปปางลง

ในเดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๙๐๔ เรือรบรัสเซียพยายามหลบหนีการปิดล้อมเพื่อมุ่งไปเมืองวลาดิวอสตอคแต่ขณะแล่นถึงทะเลเปิดก็เผชิญกับกองเรือรบญี่ปุ่นของนายพลโทงและนำไปสู่ยุทธนาวีแห่งทะเลเหลือง (Battle of the Yellow Sea) เมื่อวันที่ ๑๐ สิงหาคม เรือรบทั้งสองฝ่ายต่างระดมยิงกันไม่ขาดสายและในท้ายที่สุดเรือรบซารารวิช (Tsararevich) ก็ถูกกระสุนตรงสะพานเรือและนายพลวิตเกฟต์ (Vitgeft) ผู้บัญชาการเรือเสียชีวิต เรือรัสเซียจึงต้องหนีกลับไปยังฐานที่พอร์ตอาเทอร์ ในยุทธนาวีครั้งนี้ถือว่าเสมอกันเพราะไม่มีเรือรบของฝ่ายใดถูกยิงจมสู่ก้นทะเล หลังยุทธนาวีครั้งนี้ญี่ปุ่นโหมบุกทางภาคพื้นดินและในปลายเดือนสิงหาคมในยุทธการที่เหลียวหยาง (Battle of Liaoyang) ก็มีชัยชนะต่อกองทัพรัสเซียที่มุกเดน รัสเซียสูญเสียทหารประมาณ ๑๔,๐๐๐ คน หลังชัยชนะครั้งนี้ ญี่ปุ่นทุ่มกำลังเข้าโจมตีพอร์ตอาเทอร์ด้วยการวางแผนบุกโจมตีอย่างรวดเร็วและเด็ดขาดโดยประสานการรบระหว่างกองกำลังภาคพื้นดินกับทางทะเล รัสเซียซึ่งไม่ได้ระวังตัวได้รับความเสียหายอย่างหนัก และผู้บัญชาการกองทหารประจำป้อมที่พอร์ตอาเทอร์ตัดสินใจยอมจำนนโดยไม่ขอคำแนะนำจากผู้บัญชาการระดับสูง พอร์ตอาเทอร์จึงถูกยึดครองในวันที่ ๒ มกราคม ค.ศ. ๑๙๐๕ (Parker 2005 : 264-265)

ในช่วงเวลาที่ญี่ปุ่นกำลังมุ่งพิชิตรัสเซียทั้งทางภาคพื้นดินและทางทะเลอยู่นั้น กองเรือแปซิฟิก ๒ ของรัสเซียจากฐานทัพในทะเลบอลติกก็ได้ออกเดินทางมาตะวันออกไกล โดยใช้เส้นทางแล่นอ้อมแหลมกู๊ดโฮปซึ่งเป็นระยะทาง ๒๙,๐๐๐ กิโลเมตรเนื่องจากไม่สามารถใช้เส้นทางผ่านคลองสุเอซ (Suez) ได้เพราะอังกฤษซึ่งเป็นพันธมิตรญี่ปุ่นควบคุมเส้นทางอยู่ การเดินทางรอบโลกซึ่งใช้เวลาเกือบ ๙ เดือนเป็นเรื่องที่เสื่อมวลขนประเทศต่างๆ ให้ความสนใจและติดตามเสนอข่าว มีการรายงานข่าวการโจมตีเรือหาปลาของอังกฤษท่ามกลางหมอกนอกฝั่ง บริเวณด็อกเกอร์แบงก์ (Dogger Bank) ในทะเลเหนือ เนื่องจากรัสเซียเข้าใจผิดว่าเป็นเรือรบญี่ปุ่น จึงได้ระดมยิงออกไปและทำให้เรือจมไป ๒-๓ ลำ รัสเซียต้องขอโทษอย่างเป็นทางการและชดใช้ค่าเสียหายจำนวนมาก ข่าวเรื่อง

การหาสถานีเดิมน้ำมันระหว่างเส้นทาง รวมทั้งข่าวการหยุดซ่อมบำรุงเรือซึ่งไม่ได้สร้างขึ้นเพื่อการเดินทางอันยาวไกลและสมบุกสมบัน (Kochan 1997 : 116)

เมื่อกองเรือแปซิฟิก ๒ เดินทางมาถึงเกาะมาดากัสการ์ (Madagascar) ก็ได้ข่าวว่าปอร์ตอาเทอร์กำลังจะตกอยู่ในมือของกองทัพภาคพื้นดินญี่ปุ่นและกองเรือรบรัสเซียที่ปอร์ตอาเทอร์ก็ถูกระดมยิงเสียหายหนัก ชาวดังกล่าวทำให้นายพลซิโรวี รोजส์เตเวนสกี (Zinovi Rozhestvensky) ตัดสินใจนำกองเรือมุ่งหน้าไปยังเมืองวลาดิวอสตอค ระหว่างที่เตรียมตัวออกจากมาดากัสการ์ รोजส์เตเวนสกีก็ได้รับคำสั่งให้รอกองเรือแปซิฟิก ๓ มาสมทบแต่เขาปฏิเสธที่จะปฏิบัติตามเพราะเห็นว่ากองเรือแปซิฟิก ๓ เป็นกองเรือรบที่ไม่เข้มแข็งและจะเป็นภาระกับเขา ในการเดินทางไปยังวลาดิวอสตอคนั้นมีเส้นทางเดินเรือ ๓ เส้นทางแต่เส้นทางตรงที่สั้นที่สุดแต่อันตรายที่สุดจะต้องผ่านช่องแคบลิทิมะที่อยู่ระหว่างเกาหลีกับญี่ปุ่นทั้งใกล้กับญี่ปุ่นด้วย ญี่ปุ่นซึ่งคาดหวังรัสเซียอาจใช้เส้นทางผ่านช่องแคบลิทิมะก็วางกำลังรบ ๑๖ ลำเพื่อปิดทางเข้าช่องแคบ กองเรือแปซิฟิก ๒ ออกเดินทางจากมาดากัสการ์ในกลางเดือนพฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๐๕ และใช้เวลาเดินทางตอนกลางคืน ซึ่งหลังเที่ยงคืนมักมีหมอกลงหนาทึบ เพื่อหลีกเลี่ยงการถูกเรือญี่ปุ่นค้นพบแต่โชคร้ายเพราะเรือพยาบาลลำหนึ่งในขบวนเรือไม่พรางแสงไฟ เรือลาดตระเวนญี่ปุ่นจึงจับได้ราว ๐๒.๔๕ น. และส่งโทรเลขไปแจ้งข่าวศูนย์บัญชาการกองเรือของนายพลโทโท กองเรือรบญี่ปุ่นจึงเตรียมดักซุ่มโจมตีบริเวณช่องแคบลิทิมะและนำไปสู่ยุทธนาวีที่ช่องแคบลิทิมะระหว่างวันที่ ๒๗-๒๘ พฤษภาคม ค.ศ. ๑๙๐๕

ยุทธนาวีที่ช่องแคบลิทิมะ

ในยุทธนาวีที่ช่องแคบลิทิมะ ทั้งรัสเซียและญี่ปุ่นต่างมีกำลังเท่าเทียมกันแต่ในการเผชิญหน้ากันครั้งแรก นายพลรोजส์เตเวนสกีไม่ได้ตัดสินใจอย่างเด็ดขาดที่จะต่อสู้ เขาให้เรือรบแล่นตามกันเป็นแถวเดียวซึ่งเป็นการเคลื่อนที่ที่ใช้เวลานาน เมื่อเรือลาดตระเวนญี่ปุ่นแล่นติดตามมา เรือรัสเซียได้ยิงใส่ทำให้เรือญี่ปุ่นถอยห่างเพื่อหลีกเลี่ยงการระดมยิง รัสเซียจึงเข้าใจว่าญี่ปุ่นถอยหนี ในช่วงเวลาเดียวกันรोजส์เตเวนสกีก็ให้รับขบวนเรือ โดยให้เรือแล่นเป็นหน้ากระดาน แต่จัดขบวนได้เพียงครั้งเดียว เรือลาดตระเวนญี่ปุ่นก็ปรากฏตัวอีกครั้ง รัสเซียจึงให้จัดขบวนแล่นตามกันอีก ทำให้เกิดความสับสน ญี่ปุ่นก็จัดขบวนเรือขนานกับเรือรบรัสเซียในทิศทางเดียวกันและใช้ยุทธวิธีรบแปรขบวนเรือเป็นรูปตัวยู เมื่อ

เคลื่อนกำลังประยกบกองเรือศัตรูได้ เรือทุกลำจะเริ่มระดมยิงพร้อมกัน รัสเซียจึงตกเป็นฝ่ายเสียเปรียบเพราะมุ่งเน้นกับการแปรแถวเป็นรูปตัวยูของกองเรือญี่ปุ่นและไม่สามารถแล่นหนีทันเรือรบญี่ปุ่นซึ่งแล่นขึ้นมาถึงตอนหน้าของกองเรือรบรัสเซียเพื่อสกัดไม่ให้แล่นออกไปจากช่องแคบ นอกจากนี้ กองเรือแปซิฟิกที่ ๓ ซึ่งอยู่หลังขบวนและเป็นกองเรือรบรุ่นเก่าก็ไม่กล้ายิงเรือญี่ปุ่นเพราะเกรงว่ากระสุนจะพลาดถูกเรือพวกเดียวกัน การรบดำเนินไปเกือบ ๒ ชั่วโมงและความเหน็ดเหนื่อยของปืนประจำเรือญี่ปุ่น ทำให้รัสเซียเป็นฝ่ายเสียเปรียบ ทั้งกระสุนปืนจำนวนมากของรัสเซียก็เกิดด้านขึ้นมา กองเรือรัสเซียจึงถูกระดมยิงจมลงหลายลำและนายพลรอสเตอ์เวนสกีได้รับบาดเจ็บสาหัสจนไม่สามารถบัญชาการรบได้ ในวันที่ ๒๔ พฤษภาคม กองเรือรัสเซียที่เหลือก็ยอมยกธงขาว เพราะตระหนักว่าหากสู้รบกันต่อไปก็ต้องสูญเสียมากขึ้น

ในยุทธนาวีครั้งนี้รัสเซียเป็นฝ่ายเสียหายอย่างหนักโดยเรือรบถูกยิงจมลง ๘ ลำ และที่เหลือถูกปลดอาวุธ ถูกยึด ผู้บัญชาการเรือและทหารรวม ๖,๐๐๐ คนถูกจับเป็นเชลยและจำนวนกว่า ๕,๐๐๐ คนเสียชีวิต มีเพียงเรือลาดตระเวน ๑ ลำและเรือตอร์ปิโด ๒ ลำเท่านั้นที่สามารถหลบหนีไปถึงवादิวอสตอคได้ ส่วนญี่ปุ่นเสียเรือตอร์ปิโด ๓ ลำ และมีทหารเสียชีวิตเพียง ๑๑๗ คนเท่านั้น (อนันต์ชัย เลาะห์พันธุ์ และสัณชัย สุวัจนบุตร ๒๕๕๑ : ๒๒๔) ยุทธนาวีครั้งนี้เป็นการยุทธทางทะเลครั้งใหญ่ที่สำคัญ ซึ่งนักประวัติศาสตร์เปรียบเทียบว่ามีความสำคัญเท่ากับยุทธนาวีที่แหลมทราฟัลการ์ (Battle of Trafalgar) ในช่วงสงครามโปเลียน (Napoleonic Wars ค.ศ. ๑๘๐๔-๑๘๑๕) เพราะทำให้ญี่ปุ่นกลายเป็นมหาอำนาจทางทะเลเช่นเดียวกับอังกฤษจนถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ ความพ่ายแพ้ของรัสเซียส่งผลสะท้อนอย่างมากต่อสถานการณ์สังคมและการเมืองภายในประเทศ เพราะกระแสการต่อต้านรัฐบาลและซาร์นิโคลัสที่ ๒ ที่เป็นผลสืบเนื่องจากเหตุการณ์วันอาทิตย์นองเลือด (Bloody Sunday) เมื่อวันที่ ๙ มกราคม ค.ศ. ๑๙๐๕ ที่กรุงเซนต์ปีเตอส์เบิร์กได้ขยายตัวในวงกว้างและทวีความรุนแรงมากขึ้น ในเวลาเดียวกันทหารและกะลาสีเรือที่เมืองवादิวอสตอคบนฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิก เซวัสโตโพล (Sevastopol) ในคาบสมุทรไครเมียและที่ฐานทัพเรือครอนสตัดท์ (Kronstadt) บนฝั่งทะเลบอลติก ก็ก่อการเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐบาลและร่วมสนับสนุนการประท้วงนัดหยุดงานในกรุงเซนต์ปีเตอส์เบิร์กและมอสโก ต่อมาในเดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๙๐๕ ทหารเรือและกะลาสีเรือรบโปเทมกิน (Potemkin) ซึ่งลาดตระเวนในทะเลดำก็ก่อการจลาจลขึ้นซึ่งนำ

ไปสูงกับโปเทมกิน (Potemkin Munity) แต่รัฐบาลก็สามารถปราบปรามได้ อย่างไรก็ตาม ข่าวการจลาจลและความพ่ายแพ้ครั้งแล้วครั้งเล่าก็มีส่วนทำให้กระแสการต่อต้านซาร์ขยายตัวในวงกว้างอย่างรวดเร็ว (อนันต์ชัย เลหาะพันธุ์ และสัญญาชัย สุวังบุตร ๒๕๕๑ : ๒๔๙)

แม้รัสเซียจะพ่ายแพ้อย่างยับเยินที่สีซิมะ แต่ซาร์นิโคลัสที่ ๒ ก็ยังทรงมุ่งมั่นที่จะทำสงครามต่อทั้งทรงคาดหวังว่าสงครามจะกระตุ้นความรักชาติและหันเหประชาชนจากปัญหาการเมืองภายใน ทรงกำหนดแผนยุทธศาสตร์การรบขึ้นใหม่ด้วยการเสริมกำลังพลจำนวนมากโดยใช้เส้นทางรถไฟสายทรานส์ไซบีเรียลำเลียงพลและอาวุธยุทธโปกรณ์จากรัสเซียมายังตะวันออกไกลโดยคาดหวังว่าด้วยกำลังพลที่เหนือกว่าญี่ปุ่นกว่าหนึ่งเท่าตัวจะทำให้รัสเซียเอาชนะได้ อย่างไรก็ตาม การเคลื่อนไหวเรียกร้องการปฏิรูปประเทศของปัญญาชนและกลุ่มการเมืองต่าง ๆ โดยเฉพาะพรรคประชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ (Constitutional Democratic Party) หรือพรรคคาเดตส์ (Kadets) ซึ่งมีปาเวล มิลยูคอฟ (Pavel Milyukov) เป็นผู้นำ* และการประท้วงนัดหยุดงานที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องทำให้ซาร์นิโคลัสที่ ๒ ทรงเปลี่ยนพระทัยเพราะตระหนักว่าสงครามไม่สามารถโน้มน้าวประชาชนได้และจำเป็นต้องใช้กองกำลังส่วนหนึ่งรักษาความสงบและแก้ไขปัญหภายใน อีกทั้งฝรั่งเศสซึ่งเป็นพันธมิตรที่เรียกร้องให้รัสเซียยุติสงคราม ในขณะเดียวกันญี่ปุ่นซึ่งขัดกำลังคนและกำลังเริ่มประสบกับวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจก็แสดงท่าทีให้เห็นว่าพร้อมที่จะเปิดการเจรจา ประธานาธิบดีทีโอดอร์ รูสเวลต์ (Theodore Roosevelt) แห่งสหรัฐอเมริกา ซึ่งได้รับการติดต่ออย่างลับ ๆ จากญี่ปุ่นให้ทำหน้าที่ไกลเกลี่ยจึงประสานเรื่องการเจรจาสันติภาพระหว่างรัสเซียกับญี่ปุ่นและนำไปสู่การพบปะหารือกันของทั้ง ๒ ฝ่ายที่เมืองพอร์ตสมัท (Portsmouth) รัฐนิวแฮมป์เชียร์ (New Hampshire) ในเดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๙๐๕ ซึ่งในเวลาต่อมาบทบาทดังกล่าวของรูสเวลต์ก็มีส่วนทำให้เขาได้รับรางวัลโนเบลสาขาสันติภาพด้วย

ในการเจรจาสันติภาพที่เมืองพอร์ตสมัท เซอร์เกีย ยูเลียวิช วิตเต (Sergei Yulyevich Witte) เสนาบดีว่าการกระทรวงการคลังเป็นหัวหน้าคณะผู้แทนของรัสเซียในการ

* ดู สัญชัย สุวังบุตร “Milyukov, Pavel Nikolayevich (1859–1943) : นายปาเวล นิโคเลเยวิช มิลยูคอฟ (พ.ศ. ๒๔๐๒–๒๔๘๖),” ใน สารานุกรมประวัติศาสตร์สากลสมัยใหม่ เล่ม ๕ อักษร L–O ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๑), ๔๗๑–๔๗๖.

ภาพการ์ตูนล้อเลียนทัศนคติของรัสเซียในฐานะ “ผู้พิทักษ์เกาหลี” ในขณะที่เกาหลีกำลังตกเป็นเหยื่อของญี่ปุ่น

เจรจา ส่วนญี่ปุ่นมีบารอนโคมุรา (Komura) ซึ่งสำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด เป็นหัวหน้าคณะผู้แทน ทั้งสองฝ่ายยอมยุติสงครามและร่วมลงนามในสนธิสัญญาพอร์ตสมัทเมื่อวันที่ ๕ กันยายน ค.ศ. ๑๙๐๕ สาระสำคัญของสนธิสัญญาคือ จีนได้รับแมนจูเรียคืน แต่แมนจูเรียเหนือบริเวณพื้นที่ซึ่งมีเส้นทางรถไฟสายตะวันออกของจีนที่เชื่อมต่อกับสายทรานส์ไซบีเรียยังคงอยู่ในการควบคุมของรัสเซีย และไม่มีกรคิดค่าปฏิกรรมสงครามจากทั้งสองฝ่าย รัสเซียยอมรับว่าเกาหลีเป็นเขตอิทธิพลของญี่ปุ่นและถอนสิทธิการเช่าปอร์ตอาเทอร์ที่คาบสมุทรเหลียวตงและทางตอนใต้ของเกาะซาคาลิน (Sakhalin) ตลอดจนยอมถอนกำลังออกจากแมนจูเรีย ญี่ปุ่นได้เกาะซาคาลินทั้งหมด ญี่ปุ่นกลายเป็นประเทศมหาอำนาจที่ชาติตะวันตกเริ่มยำเกรงและมีอิทธิพลเหนือเกาหลี ซึ่งต่อมาใน ค.ศ. ๑๙๑๐ ญี่ปุ่นก็ผนวกเกาหลีเป็นอาณานิคมของตน (Porch 2001)

สงครามรัสเซีย-ญี่ปุ่นได้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงดุลอำนาจในตะวันออกไกล และเปิดทางให้ญี่ปุ่นมีบทบาทสำคัญในเอเชียตะวันออก รัสเซียซึ่งเป็นฝ่ายพราชัยต้องหันไปปรับปรุงกองทัพให้เข้มแข็งและเผชิญกับความวุ่นวายทางการเมืองและสังคมที่เป็น

ผลสืบเนื่องจากความพ่ายแพ้สงครามจนนำไปสู่การปฏิวัติในเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๙๐๕ สงครามรัสเซีย-ญี่ปุ่นยังวางรูปแบบใหม่ของการนำเทคนิคและยุทธวิธีรบที่ทันสมัยมาใช้ ในสงครามทั้งทางบกและทางทะเล อาทิ การวางมาตรฐานการเกณฑ์ทหาร การให้ สนามเพลาะ เทคนิคการยิงโดยกระสุนวิถีโค้งด้วยปืนใหญ่หรือการยิงเล็งจำลอง (indirect fire) ที่รวดเร็วและแม่นยำและอื่น ๆ ซึ่งถือได้ว่าเป็นการนำร่องของการรบในศตวรรษใหม่ ที่จะเกิดขึ้นในสงครามโลกครั้งที่ ๑ ในเวลาต่อมา

ผลของสงครามกับการเมืองภายในรัสเซีย

ความพ่ายแพ้ของรัสเซียต่อญี่ปุ่นซึ่งเกิดขึ้นในปีที่ ๑๐ ของการเสด็จขึ้นครองราชสมบัติของซาร์นิโคลัสที่ ๒ เปิดโอกาสให้กลุ่มการเมืองต่าง ๆ เคลื่อนไหวเรียกร้องการปฏิรูป การเมืองและสังคม กลุ่มการเมืองฝ่ายซ้ายก็ปลุกระดมกรรมกรให้นัดหยุดงานทั่วไป เพื่อเรียกร้องค่าแรงเพิ่มและให้ลดชั่วโมงการทำงานลง ทั้งให้จัดตั้งโซเวียตผู้แทนกรรมกร (Soviet of Workers' Deputies) หรือสภาโซเวียต (Soviets) ซึ่งเป็นองค์การบริหารปกครองตนเองของกรรมกรขึ้น ในต้นฤดูใบไม้ร่วง ค.ศ. ๑๙๐๕ การนัดหยุดงานก็มีขึ้นตามเมืองใหญ่ต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ในต้นเดือนตุลาคม กรรมกรรถไฟเส้นทางสายมอสโก-คาซาน ก็นัดหยุดงานและในวันที่ ๗ ตุลาคม สถานีรถไฟชุมทางที่มอสโกก็นัดหยุดงานและตามด้วยการนัดหยุดงานของกรรมกรรถไฟทุกสายทั่วประเทศ ในเวลาอันสั้นกรรมไประณีย์ ไทโรเลขและกรรมกรโรงงานอุตสาหกรรมต่าง ๆ ก็จัดชุมนุมและทยอยนัดหยุดงานด้วยการนัดหยุดงานทั่วไปทั้งประเทศครั้งนี้นับเป็นการนัดหยุดงานครั้งใหญ่ครั้งแรกในประวัติศาสตร์รัสเซียสมัยใหม่ ข้อเรียกร้องของการนัดหยุดงานที่สอดคล้องกับการเคลื่อนไหวของกลุ่มการเมืองต่าง ๆ คือ การปฏิรูปทางการเมืองและการจัดตั้งสภาร่างรัฐธรรมนูญ และการมีสิทธิเสมอภาคภายใต้รัฐธรรมนูญ ในวันที่ ๑๓ ตุลาคมกรรมกรแห่งเซนต์ปีเตอร์สเบิร์กก็สามารถผลักดันการจัดตั้งสภาโซเวียตเซนต์ปีเตอร์สเบิร์กขึ้นได้สำเร็จ (สัปดาห์ ๒๕๔๗ : ๙๖) สภาโซเวียตในระยะแรกประกอบด้วยผู้แทนกรรมกรเขตต่าง ๆ รวม ๕๐ คนมากำหนดนโยบายการบริหารปกครอง แต่เมื่อสภาโซเวียตมีบทบาทและอำนาจที่เข้มแข็งขึ้น จำนวนผู้แทนก็มีมากขึ้นถึง ๕๖๒ คนโดยเป็นผู้แทนจากโรงงานต่าง ๆ รวม ๑๔๗ แห่ง สมาคมช่างฝีมือ ๓๔ แห่ง และสหภาพแรงงาน ๑๖ แห่ง สภาโซเวียตเซนต์ปีเตอร์สเบิร์กจึงกลายเป็นแม่แบบของการจัดตั้งสภาโซเวียตตามเมืองใหญ่

อื่น ๆ และท้ายที่สุดก็นำไปสู่การปฏิวัติเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๙๐๕ (Woods 1991 : 261)

ชาร์นิโคลส์ที่ ๒ ทรงพยายามแก้ไขสถานการณ์ทางการเมืองและสังคมที่เป็นอยู่ และในระยะแรกทรงประสงค์จะใช้กำลังเข้าปราบปรามตามคำกราบทูลของเคานต์วิตเต เสนาบดีว่าการกระทรวงการคลัง แต่แกรนด์ดุ๊กนิโคลัส นิโคลาเยวิช พระปิตุลาทรงแนะนำให้ชาร์นีสึกเลียงการใช้กำลัง เพราะจะทำให้สถานการณ์บานปลายซึ่งอาจนำไปสู่ สงครามกลางเมืองและขอให้ทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญหรือไม่ก็ต้องทรงปกครอง ด้วยอำนาจเผด็จการทหาร ชาร์นิโคลส์ที่ ๒ ไม่ค่อยเห็นด้วยเกี่ยวกับการพระราชทาน รัฐธรรมนูญ เพราะทรงเชื่อมั่นในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ว่าเป็นระบบการปกครอง ที่เหมาะสมกับรัสเซีย แต่ท้ายที่สุดก็ไม่ทรงมีทางเลือกอื่นใดอีก จึงทรงยอมประกาศ คำแถลงนโยบายเดือนตุลาคม (October Manifesto) เมื่อวันที่ ๑๗ ตุลาคม ค.ศ. ๑๙๐๕ ให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนในการแสดงออกทางความคิดเห็นและการชุมนุม ให้จัดตั้ง สภานิติบัญญัติแห่งชาติหรือสภาคูมา (Duma) ขึ้นเพื่อพิจารณาออกกฎหมายต่าง ๆ และการปฏิรูปการเมือง ตลอดจนการให้สิทธิการเลือกตั้งสมาชิกสภาคูมาแก่ประชาชน การ จัดตั้งพรรคการเมืองและอื่น ๆ คำแถลงนโยบายเดือนตุลาคมทำให้กลุ่มการเมืองเสรีนิยม พอใจและยุติการเคลื่อนไหว อย่างไรก็ตาม สภาโซเวียตยังคงเรียกร้องให้เคลื่อนไหวต่อผู้ ต่อไป โดยให้เหตุผลว่ารัฐบาลเพียงใช้นโยบาย หลอกลวงเพื่อตอบตาประชาชนเหมือนกับ ที่เคยปฏิบัติ (Anweiler 1974 : 145-147) การต่อสู้เพื่อปฏิรูปการเมืองยังคงไม่ได้ชัยชนะ ที่สมบูรณ์ แต่ข้อเรียกร้องของสภาโซเวียตก็ไม่ประสบความสำเร็จเท่าใดนัก เพราะกลุ่ม การเมืองเสรีนิยมและกลุ่มการเมืองฝ่ายขวาคือ พยายามชี้ให้เห็นว่ารัสเซียได้ก้าวสู่การ เปลี่ยนแปลงทางการเมืองใหม่เป็นระบอบประชาธิปไตย ประชาชนได้เข้ามามีบทบาท และมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองแล้วซึ่งถือว่าเป็นชัยชนะของการเคลื่อนไหว ต่อผู้ของประชาชน

คำแถลงนโยบายเดือนตุลาคมทำให้รัฐสามารถควบคุมสถานการณ์ทาง การเมืองและสังคมได้ภายในเวลาอันสั้น และรัฐดำเนินการเข้าควบคุมสภาโซเวียต ด้วยการจับกุมแกนนำของสภาโซเวียตเซนต์ปีเตอร์สเบิร์กด้วยข้อหาก่อวุ่นปลุกปั่นทาง สังคม ทั้งประกาศกฏอัยการศึกในพื้นที่หลายแห่งที่มีการเคลื่อนไหวของกรรมกรและ ชาวนา ขณะเดียวกันก็ประกาศให้มาตรการการลงโทษหนักต่อผู้เข้าชุมนุมเคลื่อนไหวทาง การเมือง ในต้นเดือนธันวาคม รัฐบาลก็สั่งยุบสภาโซเวียตเซนต์ปีเตอร์สเบิร์ก ปฏิบัติการ

ดังกล่าวของรัฐบาลทำให้สภาโซเวียตมอสโกมีมติให้ต่อต้านและจัดชุมนุมทั่วไปทางการเมืองครั้งใหญ่ แต่รัฐบาลก็ควบคุมสถานการณ์ได้และยุบสภาโซเวียตมอสโก ความพ่ายแพ้ของการเคลื่อนไหวต่อสู้ที่มอสโกจึงนับเป็นการสิ้นสุดของการปฏิวัติเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๙๐๕ (Anweiler 1974 : 167)

แม้การปฏิวัติ ค.ศ. ๑๙๐๕ จะประสบความสำเร็จล้มเหลวแต่ก็มีอิทธิพลสำคัญทางความคิดต่อขบวนการปฏิวัติรัสเซียในเวลาต่อมา วลาดีมีร์ เลนิน (Vladimir Lenin) ผู้นำคนสำคัญของพรรคบอลเชวิก (Bolshevik) กล่าวว่า การปฏิวัติครั้งนี้ได้ชี้ให้เห็นบทบาทและพลังสำคัญของกรรมกรในการก่อการปฏิวัติ และสภาโซเวียตคือองค์กรนักรบของประชาชนในการก่อการปฏิวัติ และรูปแบบของรัฐบาลปฏิวัติที่จะจัดตั้งขึ้นครั้งใหม่ในอนาคต เลออน ตรอตสกี (Leon Trotsky) อดีตผู้นำคนสำคัญของสภาโซเวียตเซนต์ปีเตอส์เบิร์กก็กล่าวสรุปว่า สภาโซเวียตที่จัดตั้งขึ้นใน ค.ศ. ๑๙๐๕ คือสถาบันประชาธิปไตยที่แท้จริงแห่งแรกในประวัติศาสตร์รัสเซียสมัยใหม่ และเป็นองค์การจัดตั้งของชนชั้นกรรมาชีพที่ชี้ความต้องการของกรรมกรในฐานะชนชั้นในการต่อสู้เพื่อให้ได้อำนาจอธิปไตยในการปฏิวัติครั้งใหม่ที่จะเกิดขึ้นในวันเวลาข้างหน้า สภาโซเวียตจะใช้บทเรียนของเดือนตุลาคม ค.ศ. ๑๙๐๕ เป็นแนวทางเพื่อผลักดันการจัดตั้งโซเวียตผู้แทนกรรมกรขึ้นอีกครั้งทั่วประเทศ (อนันต์ชัย เลหาะพันธุ์ และสัญญาชัย สุวังบุตร ๒๕๕๑ : ๒๕๔)

สงครามรัสเซีย-ญี่ปุ่นได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองภายในรัสเซีย เพราะนำไปสู่การเคลื่อนไหวปฏิวัติในการปฏิรูปการเมืองที่จบลงด้วยความพ่ายแพ้ของกลุ่มการเมืองฝ่ายซ้าย และชัยชนะของกลุ่มการเมืองเสรีนิยม รัสเซียได้ก้าวสู่การเปลี่ยนผ่านทางการเมืองครั้งใหม่จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบกษัตริย์ภายใต้รัฐธรรมนูญ การเริ่มต้นระบบรัฐสภาในจักรวรรดิรัสเซียจึงไม่เพียงเป็นจุดหักเหครั้งสำคัญในประวัติศาสตร์การเมืองรัสเซีย แต่ยังเป็นการทดสอบว่าระบอบประชาธิปไตยในรัสเซียจะสามารถพัฒนาก้าวหน้าไปได้อย่างมั่นคงมากน้อยเพียงใดด้วย

บรรณานุกรม

สัญญาชัย สุวังบุตร “Milyukov, Pavel Nikolayevich (๑๘๕๙-๑๙๔๓) : นายปาเวล นิโกลเยวิช มิลยูคอฟ (พ.ศ. ๒๔๐๒-๒๔๘๖).” สารานุกรมประวัติศาสตร์สากล สมัยใหม่ : ยุโรป ๕ (๒๕๕๑) : ๔๗๑-๔๗๖.

_____. *ตลอดสปีบนเส้นทางการปฏิวัติรัสเซีย ค.ศ. ๑๙๑๗*. กรุงเทพฯ : ศักดิโสภณาการพิมพ์, ๒๕๔๗.

อนันต์ชัย เลาะห์พันธุ์ และ สัญชัย สุวังบุตร. *รัสเซียสมัยซาร์และสังคมนิยม*. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพฯ : ศักดิโสภณาการพิมพ์, ๒๕๕๑.

Gilbert, Adrian. *The Encyclopedia of Warfare*. Kent : Grange Books, 2002.

Woods, Alan. *Bolshevism the Road to Revolution*. London : Wellred Publication, 1991.

Walder, D. *The Short Victorious War, The Russo-Japanese Conflict, 1904-1905*. London : Arnold, 1973.

Porch, Douglas. *Wars of Empire*. London : Cassell and Company, 2001.

Morris, D.R. *Civil-Military Conflict in Imperial Russia, 1881-1914*. Princeton : Princeton University Press, 1983.

Parker, Geoffrey. *The Cambridge History of Warfare*. Cambridge : Cambridge University Press, 2005.

Kochan, Lionel. *The Making of Modern Russia*. London : Penguin Books, 1997.

Anweiler, O. *The Soviet : Russian Workers' Peasants' and Soldiers' Council, 1905-1921*. trans. Ruth Hein. New York : Pantheon Books, 1974.

Overy, Richard. *Russia's War*. London : Penguin Books, 1978.